

K	koruna (rakouská)
Kč	1. koruna československá (v období 1. republiky), 2. koruna česká (od roku 1993)
Kčs	koruna československá (1945-92)
Kominforma	Informační byro komunistických stran
KPÖ	Komunistická strana Rakouska
Království SHS	Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (1918-29)
KSČ	Komunistická strana Československa
MDŽ	Mezinárodní den žen
Msgre	monsignore
NATO	Severoatlantická aliance
NBČS	Národní banka československá
NRČ	Národní rada česká
NSDAP	Národněsocialistická německá dělnická strana
q	metrický cent
P.	páter
RAF	Královské letecké síly (Velká Británie)
RKRČS	Reemigrační komise rakouských Čechů a Slováků
RSČ	Rada svobodného Československa
SHAEF	hlavní stan Spojeneckých expedičních sil
SK	sportovní klub
SPÖ	Sociálnědemokratická strana Rakouska
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SÚP	Státní úřad plánovací
TJ	tělovýchovná jednota
UNRRA	Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu
USA	Spojené státy americké
ZNV	zemský národní výbor

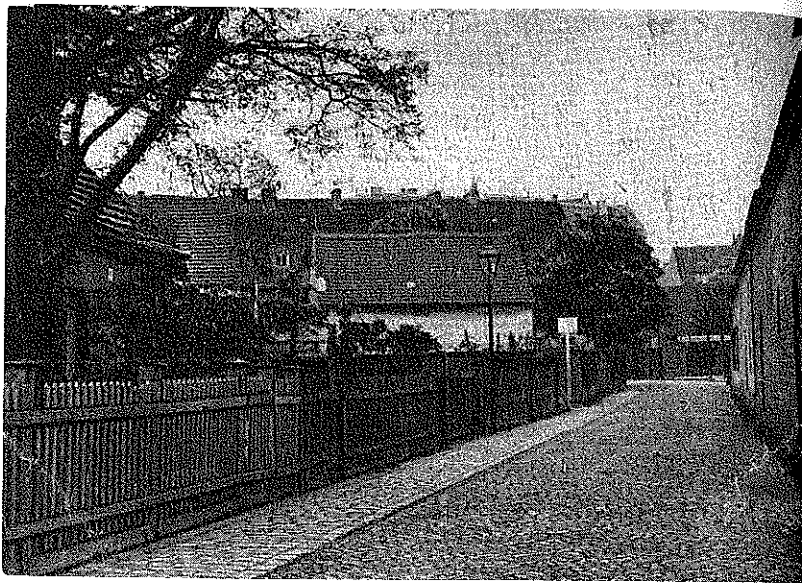
České emigrace 16.-20. století

NÁBOŽENSKÁ EMIGRACE

Odboj českých stavů proti králi Ferdinandu I. Habsburskému roku 1547 a jeho porážka měly řadu důsledků. Jedním z nich byl zvláštní mandát, kterým král dal roku 1548 příslušníkům Jednoty bratrské na panstvích pod přímou královskou správou ultimativně na vybranou, aby buď konvertovali k utrakvistu, nebo se vystěhovali ze země. Nato se začaly první bratrské rodiny stěhovat z Čech.

Druhá vlna náboženské emigrace začala bezprostředně po porážce na Bílé hoře roku 1620, kdy odešly desítky šlechtických a měšťanských rodin ze strachu před potrestáním za účast v povstání. Po vydání protireformačních patentů ve druhé polovině 20. let 17. století následovala daleko početnější a významnější emigrace. Také tehdy to byli především příslušníci šlechty a měšťanstva, neboť jen jim povolovala vláda legální odchod, tajně ale odcházely i rodiny poddaných evangelíků, které daly přednost nejistému živobytí v cizině před změnou náboženství. V následujících dvou desetiletích se protireformační tažení poněkud zmírnilo a emigrační vlna opadla, ale po vestfálském míru (1648) se boj proti nekatolíkům opět vystupňoval, takže v 50. letech odcházelo do ciziny mnoho dalších rodin. Odhaduje se, že celkový počet pobělohorských exulantů představoval několik tisíc měšťanských a poddanských rodin a několik set příslušníků šlechty. Odcházeli zejména příslušníci tzv. politického národa, tj. šlechta a měšťané královských měst.

Evangeličti vystěhovalci odcházeli hlavně do Saska, Braniborska a dalších německých evangelických států, ale i do katolického Polska. Někteří zůstali ve Slezsku či v Uhrách, kde Habsburkové byli nuceni protestantismus tolerovat. Pokračující rekatolizace za vlády Karla VI. (1711-1740) vedla k emigraci tajných evangelíků z českých

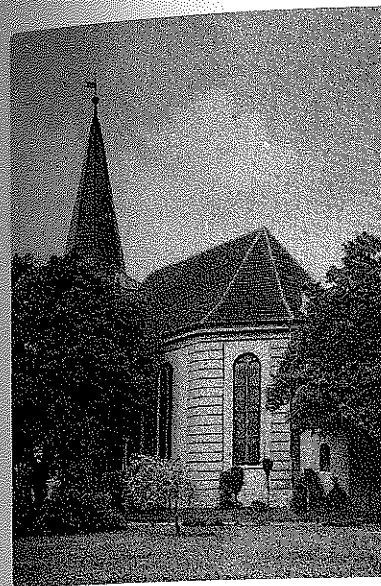

Český Rixdorf u Berlína

zemí do Německa. Tyto skupiny exulantů po 2–3 generacích zpravidla splynuly s místním prostředím. V Rixdorfu, který se později stal základem berlínského předměstí Neukölln (1912), končí česky psané zápisy ve farních knihách roku 1798. V Sasku se čeština udržela nejdéle v Žitavě, poslední česká kázání tam byla roku 1896. V českých osadách v Sasku (zejména v Horní Lužici) a Braniborsku žili nejen vystěhovalci z řad šlechty, měšťanstva a protestantských kazatelů, ale i příslušníci lidových vrstev, jako byli pláteníci, horníci a rolníci, kteří svou přítomností ovlivnili i hospodářskou prosperitu těchto krajů. Máme zprávy o českých pekařích ve Freibergu, o českých plátenících v Sasku a Braniborsku, českých hornících a rolnících v Sasku.

Ztráta většiny Slezska a Kladska v roce 1742 a kolonizačtorské cíle pruského dvora vedly k nové vlně českého náboženského vystěhovalectví ve 40. letech 18. století, především z oblasti východních Čech, do nyní již pruských částí Slezského vévodství. Příčinou vystěhovalectví nebyly jen náboženské, ale i sociální důvody.

Po vypuknutí tzv. slezských válek mezi Rakouskem a Pruskem se totiž zabýval pruský král Fridrich II. myšlenkou kolonizovat některé řídké osídlené a častými válkami zpustošené kraje nově získaného

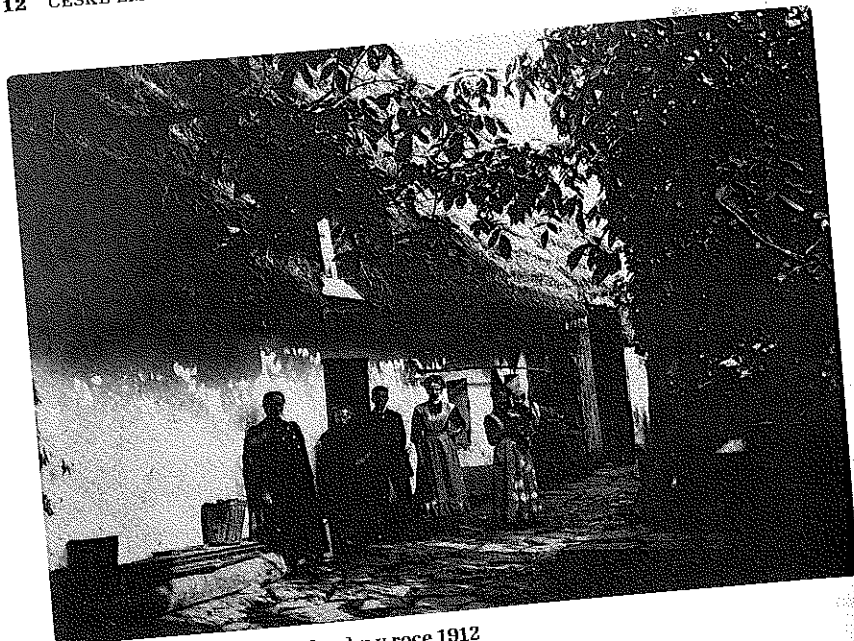
Nová Ves u Postupimi

Slezska. Kolonizační činnost pruských králů měla již svou tradici. Jen za léta 1713–40 se do Pruska přistěhovalo 600 000 kolonistů z jiných zemí a v letech 1740–56 dalších 300 000 kolonistů. Pozitivní zkušenosti s českými kolonisty u Berlína vedly Fridricha II. k tomu, že využil nespokojenosti některých poddaných v Čechách s náboženskými poměry a získal je pro kolonizaci pruského Slezska. Slib ochrany protestantského vyznání, jenž byl prostřednictvím emisarů šířen v Čechách jménem pruského krále, způsobil, že venkovský lid viděl v jeho osobě svého vysvoboditele.

Hlavní agitaci k lákání exulantů světil Fridrich II. protestantskému kazateli Janu Liberdovi, který již předtím několikrát tajně navštívil severovýchodní Čechy. Z Berlína vezl Liberda do Čech příslib, že všichni emigranti dostanou ve Slezsku volná místa k usídlení, půdu do vlastnictví, vlastní kostel a školu, bibli a kancionál v českém jazyce.

Ještě před podepsáním vratislavského míru 11. června 1742, kterým Fridrich II. získal téměř celé Slezsko, se za podpory pruského vojska z Čech vystěhovalo na 1 500 osob. Exulanti, kteří přicházeli do sběrného tábora v Münsterberku (dnes Ziębice), pocházeli hlavně z panství náchodského, opočenského, novoměstského, poděbradského, smiřického, litomyšlského a lanškrounského. Najdeme ovšem vystěhovalce i z okolí Prahy a severních Čech. Šlo o jednu velkou skupinu poddaných, uvnitř které nebyly sociální rozdíly, protože všichni nemovitý majetek a většinu movitého majetku zanechali v Čechách. Rozdíly se mohly projevit až za několik let po založení nových osad a po prvních letech hospodaření na nové půdě. Mezi vystěhovalci byli i vojenští zběhové, kteří odešli do pruského Slezska před mnohaletou rekrutskou službou.

V době pruské okupace severovýchodních Čech si mohli vystěhovalci s sebou vzít koně, hovězí dobytek a další majetek. Po odchodu Prusů však odcházeli ilegálně a tudíž mohli vzít jen to nejnnutnější.

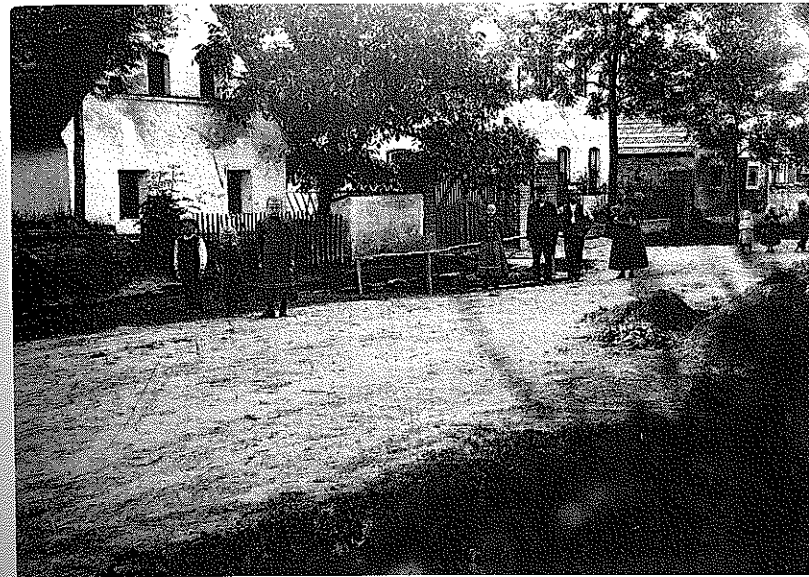
Češi v Husinci v pruském Slezsku v roce 1912

S sebou brali to, co považovali za nejcennější - bible, kancionály, někdy i hrst rodné hlíny.

První nadšení po přechodu rakousko-pruské hranice brzo pomínilo. Při průchodu Kladskem je tamní katolíci přepadávali, okrádali a mnohdy i chytali a předávali zpět císařským habsburským orgánům. Po příchodu do Minsterberku zjistili, že pro ně není nic připraveno. Král se proto obával, aby se vystěhovalci v důsledku nesnesitelných životních podmínek nevraceli do Čech, a tím neodradili další emigranty. Přistěhovalci se také bránili usazení na šlechtických pozemcích, nechtěli se stát poddanými a nechtěli být roztrženi do více skupin.

Většina přistěhovalců proto zůstávala v Minsterberku, kde očekávala další řešení své situace. Menší část se usadila na jednotlivých panstvích, ti pak brzo asimilovali a splynuli s okolním německým obyvatelstvem. Postavení českých emigrantů se ještě zkomplikovalo jejich rozdělením na luterány a reformované, kteří převažovali.

Teprve na sklonku 40. let 18. století došlo k trvalému usazení české kolonie, které proběhlo ve třech větších proudech směřujících na Sycovsko, Střelínsko a Opolsko. V roce 1749 založilo 50 českých rodin na Sycovsku na pozemcích vévody kuronského osadu Velký

Horní Poděbrady v pruském Slezsku v roce 1912

Tábor, z něho pak v roce 1752 vznikl Malý Tábor a 1756 Čermín (německé názvy byly Fridrichstabor a Czermin, po připojení k Polsku v roce 1919 Wielki Tabor, Mały Tabor a Czermin v okrese Kępno ve vojvodství Poznaň).

V roce 1749 dalších 147 českých rodin na předměstí Střelína jižně od Vratislavi založilo vesnici Husinec (německy Hussinetz, od roku 1945 Gęsiniec). Přlivem nových kolonistů po sedmileté válce 1756-63, kdy se Prusko střetlo mj. s Rakouskem, byly v roce 1764 založeny Poděbrady, později rozdělené na Horní, Prostřední a Dolní (Ober, Mittel, Nieder Podiebrad).

Třetí proud směřoval do Horního Slezska, kde nedaleko Opolí založilo 100 českých rodin Bedřichův Hradec (německy Friedrichsgrätz, od roku 1945 Grodziec), z něhož pak v roce 1778 vznikl Lubín (německy Lubine, polsky Lubin), v roce 1832 Petrův Hradec (německy Petersgrätz, polsky Piotrówka) a v roce 1906 Vilémův Hradec.

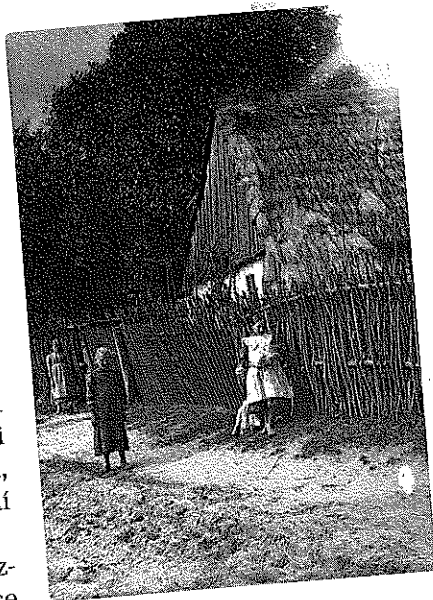
Po druhém dělení Polska v roce 1793, kdy k Prusku připadlo Velkopolsko, vychází z pruského Slezska, konkrétně ze Sycovska, na počátku 19. století silná česká emigrační vlna, hledající lepší životní podmínky. Roku 1803 se Češi z Tábora a Čermína usídlili asi 35 km

od Lodže v okolí Łasku a založili vesnici Zelov (Zelów) v tehdejší provincii Jižní Prusko. Po vídeňském kongresu 1815 se toto území stalo součástí ruské Kongresovky. Asi 30 km od Zelova pak Češi v roce 1818 zakládají vesnici Kucov (polsky Kuców) v pozdější Piotrkowské gubernii. Odtud pak v 60. a 70. letech někteří čeští evangelíci odešli do tehdejší Volyňské gubernie, kde se připojili k masové hospodářské emigraci směřující sem z českých zemí, jiní se pak dostali až do gubernií Chersonské a Tauridské.

Původní české kolonie ve Slezsku se dále rozrůstaly a Češi se usazovali i v okolních vesnicích. Odcházeli také za pracovními příležitostmi do měst, zvláště do průmyslových center. Někteří odcházeli za prací i mimo prostředí, ve kterém dosud žili, a to nejen do Ruska, ale i do Francie (do tamních dolů). Jednotlivci se vystěhovali i do dalších evropských států i do zámoří (Kanada).

Po roce 1918 některé z českých exulantských osad připadly Polsku (Velký Tábor, Malý Tábor, Čermín, Zelov, Kucov, Michalovka a Mirotín na Volyňi), jiné byly součástí Německa (Střelínsko, Opolsko). Některé se nacházely v polském katolickém prostředí (Táborsko, Zelovsko), jiné byly ovlivňovány německým protestantským okolím.

K zásadní změně došlo v roce 1945, kdy pruské Slezsko a s ním i jeho české osady na Střelínsku a Opolsku a také čeští autochtóni v Kladsku, na Hlubčicku a Ratibořsku připadli k Polsku. Část slezských Čechů reemigrovala do ČSR, někteří byli spolu se svými německými spoluobčany odsunuti do Německa. Noví polští osídlenci se dívali na zdejší Čechy jako na Němce. Jako němečtí státní příslušníci Češi za druhé světové války bojovali v německém wehrmachtu a mnozí z nich na frontě padli. Ti, co ve Slezsku zůstali, z velké části nepřijali polské státní občanství.

Dům Čechů v Čermíně
na slezsko-polském pomezí

SOCIÁLNĚ EKONOMICKÁ EMIGRACE

Emigrace z českých zemí z ekonomických důvodů je záležitostí 19. a prvních čtyř desetiletí 20. století do roku 1938. Stěhovali se většinou lidé v produktivním věku, mezi 20–40 lety, Češi více než sudetští Němci, lidé z měst i venkova. Řemeslníci se dobře uplatnili např. v USA a ve většině evropských zemí. Z jižních Čech a jižní Moravy se lidé stěhovali především do Vídně. Od Krušnohoří přes severní Čechy a severní Moravu až do Slezska se táhla oblast, odkud se lidé stěhovali do Německa. Horníci z Plzeňska a Příbramska směřovali do oblasti od slezského Valdenburku (dnes Wałbrzych) přes Sasko až do Vestfálska. Ze středních Čech se lidé stěhovali na západ i na východ.

V polovině 19. století se Češi stěhovali spíše do Uher, Haliče a na Balkán než do Francie, Velké Británie, USA, Kanady či Latinské Ameriky. První polovina 19. století byla ve znamení stěhování v rámci habsburské monarchie, především do Vídně a do dolních Uher, zvláště pak do prostoru tehdejší Vojenské hranice. Tu úřady osídlovaly zemědělci, kteří zde měli zároveň plnit strážní funkci.

Vlastní masové vystěhovalectví za hranice monarchie začalo po úpravě předpisů o vystěhovalectví z roku 1857, kdy k cestám do zemí Německého spolku nebyl potřebný cestovní pas. Významná byla první vlna vystěhovalectví v období Bachova absolutismu v 50. letech 19. století. Další velká vlna byla v 80. letech, poté procento Čechů mezi vystěhovalci z monarchie klesalo. Do první světové války se z českých zemí vystěhovalo asi 1,2 milionu osob, z toho byl milion Čechů. Asi 400 000 osob odešlo do Dolních Rakous, skoro stejný počet do USA, asi 200 000 do Německa, menší počty do Uher, Ruska a na Balkán. Cestování, zejména do zámoří, bylo nákladnou záležitostí, kterou si skutečně nemajetní dovolit nemohli.

Rakouský stát neměl na počátku 50. let 19. století zájem na tom, aby vystěhovalectví nějak reguloval, omezoval nebo zakazoval. Počínající emigrace zatím nepředstavovala žádné nebezpečí. Zahraniční vystěhovalectví bylo tehdy nevelké a postihovalo hlavně průmyslově nejvyspělejší zemi monarchie – Čechy. V 50. letech se odtud vystěhovalo, podle oficiálních údajů, na 20 000 osob.

Postupně se však vystěhovalectví stalo předmětem zájmu státních úřadů. Nešlo totiž jen o nenávratný odliv populace jako zdroje braně a berní síly státu, ale také o ztrátu levné pracovní síly a movitého majetku. Politickým nebezpečím pak byla možnost návratu některých

emigrantů, kteří by mohli propagovat v absolutistické monarchii svobodný svět a svádět občany k vystěhovalectví. Ti, kteří dostali povolení k trvalému vystěhování a neměli již rakouské občanství, se nesměli vracet bez výslovného povolení rakouských zastupitelských úřadů v cizině. Vystěhovalecká problematika náležela do kompetence ministerstva vnitra a vyžadovala součinnost politických a policejních orgánů.

Odchod za hranice habsburského státu se odehrával buď legálně nebo nelegálně. Rakouská oficiální statistika nepostihovala ani ilegální vystěhovalectví, ani výjezdy na cestovní pas. Za vystěhovačce považovala pouze osobu, která si vyžádala vystěhovalecké povolení a přestala být rakouským občanem. Ilegálně odcházeli např. čeští vojáci, kteří sloužili u pluků dislokovaných v Německu, nebo tovaryši, kteří se na vandrovní knížku zdokonalovali v řemesle v cizině.

Legální odchod se uskutečňoval na vystěhovalecké povolení, které umožňovalo vystěhování natrvalo a umožňovalo v cizině získat nové státní občanství, nebo na cestovní pas, který povoloval dočasný, jednoletý až tříletý pobyt v cizině. Takových případů bylo nejvíce, neboť cestovní pas bylo možné získat snadněji. Mnozí žadatelé o cestovní pas s sebou brali své rodiny a prodali před cestou nemovitý majetek. Ne všechny osoby ale cizí země přijímaly. Např. USA vpouštěly pouze osoby zdravé a schopné práce, které se mohly samostatně živit. Odmítaly lidi starší šedesáti let, děti bez rodičů do třinácti let, vdovy a neprovdané ženy s dětmi.

Na počátku 50. let 19. století začala v Čechách vznikat ohniska vystěhovalectví. Centry exodu byly zvláště Plzeňsko a Pardubicko. Pokud šlo o sociální složení emigrantů ze západních Čech, byli to především nádeníci, služky, řemeslníci a řemeslničtí tovaryši, kteří směřovali zvláště do Ameriky. Naproti tomu třetina východočeských emigrantů odcházela na slovanský jih - do Chorvatska, Slavonska, Srbska a Banátu.

Charakter masovosti vtiskovala českému vystěhovalectví, vedle koncentrace na určité kraje a okresy, také skutečnost, že docházelo ke společnému odchodu větších skupin lidí téhož sociálního postavení a hospodářské situace. Kolektivní odchod dodával odvahu pustit se do neznámého prostředí.

Stěhovaly se většinou chudší, ale nikoliv pauperizované sociální skupiny obyvatelstva, ti, kteří měli alespoň na dopravu a počátek života v cizině. Do vystěhovaleckého proudu se včleňovali i značně zámožní jedinci, kteří si do ciziny přinesli nějaký kapitál. Nejchudší obyvatelé odejít nemohli, protože neměli dostatek prostředků na cestu.

Jen ojediněle docházelo v 50. letech 19. století k vystěhovalectví do jiných evropských zemí než do Srbska, kde nalézali působiště někteří příslušníci českého měšťanstva a inteligence. Emigrace do Uher představovala zvláštní případ vnitřní migrace, která měla sloužit jako prostředek státní politiky proti emigraci. Ve srovnání s tehdejšími vystěhovalectvími do amerického zámoří bylo vystěhovalectví do ostatních evropských zemí, např. Pruska či Ruska, zatím nepatrné. Zámořské vystěhovalectví 50. let směřovalo téměř výhradně do USA, zatím si nevybralo jiná americká teritoria.

Základní příčinou vystěhovalectví byla hospodářská situace. Špatné hospodářské a sociální podmínky jako příčinu odchodu z vlasti udávali jak sami vystěhovačci, tak i úřední relace. Na růst vystěhovaleckého hnutí a jeho masovost působila také propagace a agitace pro emigraci. Jednak to byla organizovaná agitace zámořských dopravních firem z Německa, které těžily z masové přepravy vystěhovačců do Ameriky, jednak agitace samotných vystěhovačců, kteří psali svým známým do vlasti a zvali je k následování. Cirkulující dopisy vystěhovačců vytvářely přímo masovou vystěhovačskou náladu a působily na veřejné mínění.

Na počátku 50. let 19. století se v tisku objevovala oznámení lodářských firem z Německa o výhodných podmínkách přepravy do Ameriky, agitační tiskopisy docházely ze zahraničí bez omezení, plakáty o vystěhování se svobodně objevovaly nalepeny i na nádražích. Teprve později bylo nařízeno nepovolovat svobodnou agitaci pro vystěhovalectví. Poté přešla veřejná agitace a propaganda pro emigraci do ilegálních, těžko kontrolovatelných forem. V zemi působili vystěhovačtí agenti získaní z domácích lidí, stejně jako agenti ze zahraničí. Cenzurní komise konfiskovala vystěhovačské anonce, plakáty a brožury, přicházející z Německa. Agitátory se stávali např. nezaměstnaní tovaryši a obchodní příručí, kteří se vraceli z Německa, kde byli získaní od vystěhovačských agentur. Dostávali agitační materiál, který potom v Čechách rozšiřovali a za každou osobu, kterou získali k vystěhování, dostali tolar. Podobně působili obchodníci obilím, kteří přicházeli do kontaktu s venkovským obyvatelstvem.

Nejpůsobivější agitací však byly dopisy vystěhovačců. Brzo se dostávaly ve známost a povědomí širšího okruhu lidí a působily na mysl těch, kteří toužili po lepším životě. Zájem o vystěhování podněcovaly i novinářské a časopisecké články, které líčily život osídlenců v Americe v negativní podobě a měly vlastně od vystěhovalectví odvracet.

Z ciziny ovšem přicházely i dopisy plné zoufalství a touhy po vlasti. Líčily tělesné a duševní utrpení, bídu a hlad kolonistů a přímo odrazovaly od cesty do zahraničí. Vláda používala těchto negativních dopisů jako pádného argumentu ve své protivystěhovalecké politice. Její vystěhovalecká politika nebyla ani zásadně prohibiční, ani zásadně liberalistická, kolísala mezi oběma protichůdnými stanovisky a snažila se vystěhovalectví omezit na snesitelnou míru. Na počátku 50. let 19. století nebyly přesné směrnice, jak se mají státní orgány k vystěhovalectví chovat, a nebylo také jednotné metody, jak vystěhovalectví regulovat. Mezi vídeňskou vládou a místodržitelstvím v Čechách také nebyly shodné názory na příčiny vystěhovalectví. Místodržitelství zdůrazňovalo, že hlavní příčina spočívá ve špatných hospodářských a sociálních poměrech, zatímco vláda ji viděla v cizí agitaci.

Vláda se postupně snažila ovlivňovat veřejné mínění, a to v protivystěhovaleckém smyslu. Do tohoto úsilí zapojila nejen tisk, ale i školu a kostel. České místodržitelství však upozorňovalo na skutečnost, že v Čechách není žádný levný tiskový orgán, který by působil na široké vrstvy obyvatelstva.

Protivystěhovalecká propaganda využívala především nezdařených případů emigrace. Z podnětu úřadů byly vydávány protivystěhovalecké brožury, které měly líčením nesnází, nehod a ztroskotání vystěhovačů odvrátit zájem o emigraci. Protichůdné zprávy vystěhovačů odrážely osobní situaci, do které se jednotlivci dostali, a do svědčovaly rozdílnou míru úspěchu v nových zemích.

Jedním z cílů protivystěhovalecké politiky vlády bylo zabránit návratu ztroskotaných a nežádoucích vystěhovačů. Žadatelům o vystěhovalecké povolení bylo vysvětlováno, že jim nebude povolen návrat do Rakouska a vráceno rakouské občanství. Od roku 1854 byl dáván souhlas k vystěhování jen těm, kteří se prokázali dostatečnými finančními prostředky.

Do souhrnu protivystěhovaleckých opatření náležela také vnitřní kolonizační politika, která směřovala do Uher. Mělo jít o kolonizační práci málo zalidněných uherských žup. Přebytková pracovní síla z průmyslově vyspělejších zemí monarchie měla být využita v zemích hospodářsky zaostalých. Tato myšlenka se objevila již v roce 1843, kdy dostala konkrétní podobu v plánu na vystěhování tisíce rodin z Liberecka a Podkrkonoší na uherskou Rus východně od Užhorodu. Plán však nakonec nebyl realizován, vláda dávala v té době přednost soukromé iniciativě a nechtěla na tento projekt věnovat finanční

prostředky. Uherští velkostatkáři nabízeli neobdělanou půdu k parcelaci. Tištěné prospekty a výzvy ke kolonizaci v Uhrách obíhaly v Čechách a zde našly ohlas u těch, kteří se obávali stěhování do zámoří. O příznivých podmínkách v Banátu psali do Čech horníci, kteří se tam v roce 1851 přestěhovali na náklad státu.

Jedním z projektů osídlování Uher v polovině 50. let 19. století byl plán přestěhování rolníků a řemeslníků z Čech do sedmihradské župy Brašov (maďarsky Brassó, dnes Braşov). Kolonizace měla přispět ke vzdělání dosud neobdělané půdy, jež byla ve státním majetku. Zemědělské osídlování se mělo dít společně s usídlením řemeslníků, kteří by pro rolníky vyráběli zemědělské nářadí, stavěli příbytky a hospodářské budovy. Kolonisté měli do svých budoucích sídlišť vyslat nejprve řemeslníky, aby jim tam vystavěli budovy, a teprve poté se měli stěhovat sami. Do poloviny roku 1856 se do Sedmihradska vystěhovalo 58 rodin se 134 osobami. Kolonizační projekt však nedosáhl státní podpory, neboť ministerstvo vnitra se obávalo rozsáhlejších vnitřních pohybů obyvatelstva. Ani sedmihradskému místodržitelství nebyl příchod nových, většinou chudých přesídlenců milý. Většina kolonistů pro nedostatek prostředků šla pěšky. V novém prostředí se mezi nimi rozmáhal alkoholismus. Do Uher směřovala nejchudší složka vystěhovačů, která neměla prostředky na drahou cestu do Ameriky. Tato chudina, když nenašla práci, byla vystavena největší bídě, takže mnozí z nich se pak vraceli zpět domů.

V župě Bihar u města Élesd (Aleşd) zakoupil v roce 1856 rozsáhlé lesy liberecký textilní podnikatel Johann Liebig, který tam založil osadu českých dělníků. Všechny tyto spontánní kolonizační podniky, prováděné veřejnými činiteli i soukromými podnikateli bez vzájemné koordinace, vyžadovaly zákonné úpravy. V roce 1858 byl vydán zákon o kolonizaci v Uhrách, Chorvatsku-Slavonsku, Banátu a Sedmihradsku. Vláda musela přistoupit ke stanovení jednotných podmínek a výhod pro vnitřní kolonisty. Vystěhovalecký proud měl být sveden do jihovýchodních zemí monarchie. Zákon sjednocoval a právně normoval kolonizační pohyb. Zvýhodňoval kolektivní kolonizaci před individuální a směřoval k zakládání nových osad. Nezaručoval státní finanční podporu, uděloval však dočasné osvobození od daní a státních prací. Daňové výhody byly poskytovány nově vznikajícím kolonizačním obcím, které si do vlastnictví zakoupí nejméně tisíc jiter půdy a které by tvořilo nejméně padesát rodin téhož jazyka a náboženství. Byli osvobozeni na 6 let od gruntovní daně a na 16 let

od ostatních daní a státních veřejných prací. Individuální kolonisté byli osvobozeni jen od daní a na poloviční dobu. Kolonizační plány v Uhrách však nezpůsobily obrat v zámořské emigraci a ani ji podstatně nezmenšily.

Vystěhovalectví do zámoří bylo v českých zemích mnohdy chápáno jako nenahraditelná populační, hospodářská a kulturní ztráta. Tak F. C. Kampelík doporučoval orientovat české vystěhovalectví do málo zalidněných a hospodářsky zaostalých oblastí Karpat, tj. do Haliče, horních Uher, ale i na ruský Kavkaz. Zde měla vzniknout česká sídliště, která by byla odbytíštěm průmyslových výrobků ze staré vlasti. Kampelíkův plán východní kolonizace ve slovanských krajích sledoval tedy jak cíle národně politické, tak národně hospodářské. Varoval, že pokud se akce neujmou Češi, předběhnou je Němci.

POLITICKÁ EMIGRACE

a) po roce 1938

České dějiny neznají problém politické emigrace v té míře, jak se vyskytuje např. u Poláků či Rusů. Početnější politická emigrace je v naší historii spíše výjimkou než pravidlem. Od doby Komenského je obrovská dějinná mezera až k J. V. Fričovi v 50. letech 19. století. Její další vlna se objevuje až v podmínkách první světové války v podobě Masarykovy zahraniční akce.

Větší vlnu politické emigrace přinesl Mnichov 1938 a nacistická okupace 15. března 1939. Základními kádry, s nimiž mohla za druhé světové války počítat Benešova zahraniční akce, byli příslušníci bývalých čs. diplomatických zastupitelství, uprchlí čs. politici, žurnalisté, důstojníci a osoby z hospodářského života. Početnou vrstvu emigrantů představovali uprchlíci z rasových důvodů, tj. především Židé.

Do března 1939 byla emigrace z tzv. Druhé republiky (1938-39) nevelká. Kromě sudetoněmeckých antifasistů a Židů odešlo do ciziny jen málo Čechů a Slováků. Kromě exponovaných komunistů, kteří mohli odejít do SSSR, odešli jen někteří jednotlivci z řad prvorepublikové elity, např. dosavadní prezident dr. Edvard Beneš a bývalý ministerský předseda dr. Milan Hodža.

Masová emigrace začíná až po 15. březnu 1939. Čeští uprchlíci se začali objevovat hlavně v Polsku, které sousedilo s nově zřízeným Protektorátem Čechy a Morava. Šlo o osoby, které se obávaly rasových represálií (Židé), exponenty prvorepublikového režimu, komunisty

Krajané v Evropě před první světovou válkou: Rakousko-Uhersko bez českých zemí (1910*): 208 879 Čechů; Rusko (1897*): 50 385 Čechů a Slováků; Německo (1913*): 30 000 Čechů; Rumunsko (1910 podle neoficiálních pramenů): 3 696 Čechů; Srbsko (1921*): 2 035 Čechů; Bulharsko (1910*): 1 555 Čechů
* = sčítání lidu.

Zpracoval Jiří Hofman.

a nejpočetnější skupinou pak byli muži, kteří chtěli bojovat proti nacismu v řadách armády. Důležitou složkou odboje se stala skupina zpravodajců vedená plukovníkem Františkem Moravcem.

Krajané v Evropě před druhou světovou válkou: Jugoslávie, 1931*: 52 000 Čechů; Polsko, 1931*: 52 000 Čechů; Polsko (1931*): 38 000 Čechů; Rakousko (1934*): 31 595 Čechů; Německo (1931*): 28 389 Čechů, (1933*): 9 719 Čechů; SSSR (1939*): 27 080 Čechů a Slováků; Rumunsko (1930*): 11 323 Čechů; Bulharsko (1926*): 2 462 Čechů

* - sčítání lidu
Zpracoval Jiří Hofman.

Do zahraničí utkali uprchlíci přes Ostravsko (do Polska) a přes Slovensko a Maďarsko (do Jugoslávie). Vzniklo několik sítí, které se zabývaly jejich převáděním, z nichž některé nacisté odhalili. Náskok

v ilegální práci měli komunisté, za jejichž pomoci přešli hranici i lidovětčí politici Jan Šrámek a František Hála.

Kromě malé pomoci krajaňských organizací a zastupitelských úřadů byli emigranti vesměs odkázáni na podporu různých charitativních organizací, zejména Trust Fund, který vznikl na základě čs.-britské smlouvy z 27. ledna 1939. Velká Británie tehdy poskytla ČSR dar čtyři miliony liber a půjčku šesti milionů liber na rekonstrukci sociálně ekonomické infrastruktury a podporu pro uprchlíky.

Zpočátku převažovala tzv. hospodářská emigrace - byli to jednotlivci z obchodu a průmyslu, studenti, vědci - ale také hromadná židovská emigrace. Mnozí z nich chtěli začít na Západě podnikatelskou činností a nepřicházeli v úvahu pro čs. odboj.

Značná část uprchlíků byli komunisté. Ti odcházeli z protektorátu po dohodě s vedením KSČ, které vypracovalo přesné direktivy pro odchod vybraných lidí. Do SSSR vysílali pouze staré zasloužilé kádry, ostatní dirigovali do Polska a na Západ. Vedle hospodářské a organizované politické emigrace šlo ale i spontánní emigraci, hlavně mladých lidí, kteří chtěli v cizině bojovat proti okupantům.

Dr. Beneš začal emigraci organizovat na základě svých zkušeností z dob první světové války. Vzhledem k uvažovanému zřízení čs. zahraniční armády mělo mimořádný význam získání vojenských, a zejména pak velitelských kádří. Požadoval proto odchod co největšího počtu vojáků a důstojníků. Zájem měl zvláště o zpravodajské a letecké důstojníky. Z celkového počtu 1 211 osob, které přešly z Polska do Francie, bylo 489 letců a 702 příslušníci pozemních jednotek. Celkový počet čs. emigrantů se pohyboval kolem 8 000. Emigranti tvořili hlavní kádr druhého národního odboje, bojovali v britském letectvu, u Tobruku, v obrněné brigádě na Západě i v čs. jednotkách v SSSR.

b) po roce 1948

Část české válečné emigrace, která po skončení druhé světové války odmítla návrat do vlasti, stála na otevřeně protikomunistické platformě, neboť viděla ve spolupráci s KSČ počátek konce čs. demokracie. Tito političtí činitelé, seskupení především kolem generála Lva Prchalý, založili v dubnu 1945 v Londýně Český národní výbor (ČNV). Tato skupina (šlo jen o několik desítek osob, jejichž averze vůči Benešovi pocházela ještě z předválečné doby) ve svém prohlášení z přelomu let 1945/46, vydaném společně s polskými emigranty, odsoudila transfer Němců z ČSR a Polska. Odpovědnost za postup

proti Němcům byla přenesena na tzv. lidově demokratické režimy, které podle nich nevzešly ze svobodné vůle českého a polského národa. ČNV využíval ve své propagandě všech faktů, které dokazovaly nástup komunistů a rozhodující vliv SSSR v osvobozeném Československu. V referátu, který generál Prchala přednesl v červnu 1946 na konferenci uspořádané Central European Federal Club, zdůraznil všechny tyto aspekty. Stejně tak se snažil upozornit na důsledky odmítnutí Marshallova plánu v roce 1947, kdy v této věci zaslal otevřený dopis britskému ministru zahraničí Ernestu Bevinovi.

Komunistický převrat v únoru 1948 vytvořil situaci, ve které se všechny nekomunistické politické síly ocitly v protirežimní opozici. Těžiště opozice bylo na domácí půdě, kde byla jakákoliv nekomunistická, nebo dokonce protikomunistická činnost mimo zákon. Na protest proti komunistickému režimu povstali jedinci i skupiny s jediným cílem - přivodit politický zvrat. Tento odboj, který se sám označoval za třetí národní, navazoval na první protihabsburský odboj za první světové války a druhý protinacistický odboj za druhé světové války. Tento protikomunistický odboj však neměl reprezentativní vládu v exilu, neměl ani armádu v zahraničí, ani oficiální podporu demokratických velmocí, neměl ani jednotné domácí vedení, ani nebyl řízen z ciziny. Odboj proti komunistické diktatuře byl bojem osamocených jednotlivců nebo malých skupin, z nichž mnozí se postavili proti režimu se zbraní v ruce, protože jim tak velela jejich čest. Byl to odpor zrazených občanů, diktovaný jen jejich svědomím a mravními hodnotami.

Jednou z forem reakce na novou skutečnost v ČSR byly i útoky do emigrace. Do roku 1953 odešlo 44 000 osob, z toho bylo 88% bez stranické příslušnosti a 39% dělníků.

Vrcholnou organizací čs. pouťorového exilu se stala roku 1949 Rada svobodného Československa (RSČ), kterou tvořili uprchnuvší představitelé demokratických politických stran (členové vlád, poslanci, funkcionáři). RSČ zastávala principy obnovení demokracie, lidských práv a tržního hospodářství v ČSR. V projevu k domovu v roce 1950 nicméně prohlásil její předseda dr. Petr Zenkl, že není jejím cílem v exilu rozhodovat, jaká bude vláda po osvobození naší vlasti, není jejím úkolem vypracovat nějaký závazný program a přijít s ním domů. Při RSČ vznikl také útvar zvláštní služby, který spolupracoval při pomoci domácím odboji s americkými zvláštními službami. V exilu však pokračovalo stranické tříštění, chyběla jednotná

myšlenka, společný program a vůdčí osobnost, kolem které by se všichni soustředili.

Spory mezi českými a slovenskými představiteli ohledně míry centralizace a decentralizace budoucího svobodného Československa vedly k odchodu 17 členů RSČ v čele s místopředsedou rady dr. Josefem Lettrichem, kteří založili Výbor svobodného Československa. Dne 8. prosince 1963 Lettrich se spolupracovníky vytvořil Stálou konferencí slovenských demokratických exulantů, která se stala ve skutečnosti představitelkou slovenského politického luteranismu v exilu. Část pouťorové slovenské emigrace si ne zvolila RSČ, ale stala se členy Čs. národní rady americké (Juraj Slávik, Jan Papánek, Mikuláš Ferjenčík) a nestala se později ani členem Stálé konference.

Po únoru 1948 pokračovala činnost ČNV, který požadoval: 1. osvobození ČSR od komunismu, 2. zřízení České republiky ve federativním spolku s ostatními evropskými národy, 3. návrat českých emigrantů, 4. návrat všech loajálních občanů jiných národností, zvláště Němců, 5. potrestání komunistických kolaborantů, 6. náhradu za zkonfiskované majetky. ČNV navázal úzkou spolupráci s čs. exilovou skupinou Křižáci, která působila v Německu. Pobočka ČNV v Německu nesla název Česká národní skupina. Další pobočky postupně vznikly v USA, Austrálii, Francii, Rakousku, Belgii, Argentině a dalších zemích. Největší význam však mělo Německo, kde v uprchlických táborech byl největší potenciální zdroj členů a příznivců ČNV, který navazoval kontakty s obdobně zaměřenými skupinami a sdruženími, jako např. s Antibolševickým blokem národů. Ve svém prohlášení k únorovému puči uveřejněném v ilegálním časopisu *Český boj* zdůraznil ČNV podíl dr. Beneše na komunistickém uchvácení moci.

Toto stanovisko bylo překážkou spolupráce s pouťorovými emigranty, stejně jako kontakty generála Prchaly se sudetskými Němci. ČNV totiž reprezentoval v českém exilovém prostředí odmítavé stanovisko k transferu Němců a současně platformu vzájemného dorozumění se sudetskými Němci, včetně možnosti jejich návratu do vlasti za příhodných podmínek, tj. především po svržení komunismu. Tato skupina kolem generála Prchaly podepsala 4. srpna 1950 s představitelům Pracovního společenství k ochraně sudetoněmeckých zájmů Rudolfem Lodgmanem von Auen tzv. wiesbadenskou dohodu, ve které ČNV přislíbil sudetským Němcům návrat do ČSR, náhradu škod a politickou autonomii. Sudetští Němci se zavázali, že přispějí k osvobození Čechů od bolševické diktatury. Spolupráce

obou uskupení dospěla až k vytvoření Česko-sudetoněmeckého federálního výboru. Roku 1956 ČNV vyzdvihl výhody státoprávního uspořádání podle švýcarského vzoru, proti čs. praxi jednoho vládnoucího národa a národnostních menšin. Za spolupráci se Sudetoněmeckým krajanským sdružením obdržel Prchala, který zemřel v roce 1963, významání Bojovník za svobodnou Evropu.

Významnou podporu antikomunistickému odporu v ČSR poskytovala od 1. května 1951 čs. stanice Rádía Svobodná Evropa, jejímž prvním ředitelem byl významný publicista Ferdinand Peroutka. Svůj význam mělo i vysílání balonů s letáky a tzv. poštovní projekt, kdy na různé adresy v ČSR byly zasílány protikomunistické materiály. Letákové akce Svobodné Evropy měly obrovský význam. Vedle morálního povzbuzení, jež utiskovaný národ potřeboval, bylo hlavním cílem informovat veřejnost o dění ve svobodném světě.

V bavorském Řezně působil již od března 1948 tzv. Český komitét, v jehož čele stáli bývalí poslanci lidové strany dr. Bohumil Bunža a dr. ing. Štěpán Benda. Komitét organizoval především ilegální přechody do zahraničí.

Vedle politického vedení čs. exilu pracovalo současně i několik zpravodajských skupin řízených bývalými čs. důstojníky. Bývalý šéf čs. zpravodajské služby generál František Moravec reaktivoval řadu bývalých agentů z dob druhé světové války. Ve stínu Moravcovy skupiny vznikl v prosinci 1948 v Londýně Český zpravodajský úřad, v jehož čele stál až do září 1957 plukovník Karel Procházka. Úřad se dělil na tři základní odbory: studijní, defenzivního a ofenzivního zpravodajství. V čele studijního odboru stál bývalý slovenský pověřenec informací dr. Samuel Belluš.

Bývalý poslanec národněsocialistické strany major Antonín Bartoš řídil výcvik vlastenců určených plnit úkoly doma. Stovky mladých prošly výcvikem v americké okupační zóně v Německu, vraceli se domů, aby vybavení moderní zpravodajskou technikou a finančními prostředky pomáhali domácímu antikomunistickému odboji, který v prvních letech utrpěl velké ztráty na lidech a materiálu a pozbyl většinu prostředků pro vedení další ilegální činnosti. Řada statečných, kteří prošli zpravodajským výcvikem v zahraničí, zaplatila svou odvahu životem.

Čechoslováci bojovali proti komunismu po celém světě. Na straně Francouzů jich v Indočíně v řadách Cizinecké legie padlo nebo bylo zajato několik set. Další stovky Čechoslováků padly ve vietnamské

válce po boku Američanů v 60. letech. Někteří bývalí příslušníci čs. perutí v rámci britských RAF, kteří museli po komunistickém puči odejít do nového exilu, bojovali v korejské válce. Hroby Čechoslováků padlých v boji proti komunismu v řadách zahraničních armád jsou roztroušeny po celém světě.

c) po roce 1968

Čs. exil byl po srpnu 1968 vydatně posílen (jen do roku 1972 uprchlo 127 000 osob). Šlo jednak o lidi pronásledované či diskriminované režimem, dále o odborné kádry a konečně o reformně orientované komunistické činitele - bývalé státní a stranické funkcionáře, publicisty, spisovatele, univerzitní profesory. Proslulost posrpnové emigrace překonala, díky západním sdělovacím prostředkům, skromné anonymní počátky emigrační vlny z roku 1948. Posrpnová emigrace na rozdíl od poúnorové nezaložila žádnou pevnou centrální exilovou organizaci. Ve vlivné evropské intelektuální levici, sympatizující s Pražským jarem, měla potenciálního politického partnera. V 70. letech posrpnová emigrace utvořila dva organizační, mezinárodně podporované celky: Výbor 5. ledna v Paříži (byl tak nazván podle data zasedání ÚV KSČ, které zvolilo 1. tajemníkem Alexandra Dubčeka) a Výbor na obranu čs. socialistů v Londýně. Obě organizace soustředily svou pozornost na justiční represe a existenční genocidu Husákova režimu.

Intenzivní činnost vyvinula emigrace v oblasti informační a publikační (např. exilové časopisy *Svědectví* v Paříži, *Právo lidu* ve Wuppertalu, *Národní politika* v Mnichově, *Listy* v Římě či *České slovo* v Mnichově). Výrazný úspěch zaznamenala emigrace v činnosti ediční (např. nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem či 68' Publishers v Torontu).

Obě emigrační vlny volaly po jednotě. Zatímco poúnorová měla na mysli jednotu ve svém rámci a snažila se ze svých řad vyloučit bývalé komunisty, posrpnová byla vesměs ochotna vytvořit jednotu všech. Její významná část ale projevovala snahu o rychlou asimilaci.

obou uskupení dospěla až k vytvoření Česko-sudetoněmeckého federálního výboru. Roku 1956 ČNV vyzdvihl výhody státoprávního uspořádání podle švýcarského vzoru, proti čs. praxi jednoho vládnoucího národa a národnostních menšin. Za spolupráci se Sudetoněmeckým krajanským sdružením obdržel Prchala, který zemřel v roce 1963, významání Bojovník za svobodnou Evropu.

Významnou podporu antikomunistickému odporu v ČSR poskytovala od 1. května 1951 čs. stanice Rádía Svobodná Evropa, jejímž prvním ředitelem byl významný publicista Ferdinand Peroutka. Svůj význam mělo i vysílání balonů s letáky a tzv. poštovní projekt, kdy na různé adresy v ČSR byly zasílány protikomunistické materiály. Letákové akce Svobodné Evropy měly obrovský význam. Vedle morálního povzbuzení, jež utiskovaný národ potřeboval, bylo hlavním cílem informovat veřejnost o dění ve svobodném světě.

V bavorském Řezně působil již od března 1948 tzv. Český komitét, v jehož čele stáli bývalí poslanci lidové strany dr. Bohumil Bunža a dr. ing. Štěpán Benda. Komitét organizoval především ilegální přechody do zahraničí.

Vedle politického vedení čs. exilu pracovalo současně i několik zpravodajských skupin řízených bývalými čs. důstojníky. Bývalý šéf čs. zpravodajské služby generál František Moravec reaktivoval řadu bývalých agentů z dob druhé světové války. Ve stínu Moravcovy skupiny vznikl v prosinci 1948 v Londýně Český zpravodajský úřad, v jehož čele stál až do září 1957 plukovník Karel Procházka. Úřad se dělil na tři základní odbory: studijní, defenzivního a ofenzivního zpravodajství. V čele studijního odboru stál bývalý slovenský pověřenec informací dr. Samuel Belluš.

Bývalý poslanec národněsocialistické strany major Antonín Bartoš řídil výcvik vlastenců určených plnit úkoly doma. Stovky mladých prošly výcvikem v americké okupační zóně v Německu, vraceli se domů, aby vybavení moderní zpravodajskou technikou a finančními prostředky pomáhali domácímu antikomunistickému odboji, který v prvních letech utrpěl velké ztráty na lidech a materiálu a pozbyl většinu prostředků pro vedení další ilegální činnosti. Řada statečných, kteří prošli zpravodajským výcvikem v zahraničí, zaplatila svou odvahu životem.

Čechoslováci bojovali proti komunismu po celém světě. Na straně Francouzů jich v Indočíně v řadách Cizinecké legie padlo nebo bylo zajato několik set. Další stovky Čechoslováků padly ve vietnamské

válce po boku Američanů v 60. letech. Někteří bývalí příslušníci čs. perutí v rámci britských RAF, kteří museli po komunistickém puči odejít do nového exilu, bojovali v korejské válce. Hroby Čechoslováků padlých v boji proti komunismu v řadách zahraničních armád jsou roztroušeny po celém světě.

c) po roce 1968

Čs. exil byl po srpnu 1968 vydatně posílen (jen do roku 1972 uprchlo 127 000 osob). Šlo jednak o lidi pronásledované či diskriminované režimem, dále o odborné kádry a konečně o reformně orientované komunistické činitele - bývalé státní a stranické funkcionáře, publicisty, spisovatele, univerzitní profesory. Proslulost posrpnové emigrace překonala, díky západním sdělovacím prostředkům, skromné anonymní počátky emigrační vlny z roku 1948. Posrpnová emigrace na rozdíl od poúnorové nezaložila žádnou pevnou centrální exilovou organizaci. Ve vlivné evropské intelektuální levici, sympatizující s Pražským jarem, měla potenciálního politického partnera. V 70. letech posrpnová emigrace utvořila dva organizační, mezinárodně podporované celky: Výbor 5. ledna v Paříži (byl tak nazván podle data zasedání ÚV KSČ, které zvolilo 1. tajemníkem Alexandra Dubčeka) a Výbor na obranu čs. socialistů v Londýně. Obě organizace soustředily svou pozornost na justiční represe a existenční genocidu Husákova režimu.

Intenzivní činnost vyvinula emigrace v oblasti informační a publikační (např. exilové časopisy *Svědectví* v Paříži, *Právo lidu* ve Wuppertalu, *Národní politika* v Mnichově, *Listy* v Římě či *České slovo* v Mnichově). Výrazný úspěch zaznamenala emigrace v činnosti ediční (např. nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem či 68' Publishers v Torontu).

Obě emigrační vlny volaly po jednotě. Zatímco poúnorová měla na mysli jednotu ve svém rámci a snažila se ze svých řad vyloučit bývalé komunisty, posrpnová byla vesměs ochotna vytvořit jednotu všech. Její významná část ale projevovala snahu o rychlou asimilaci.